

УДК 316

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-6\(20\)-616-621](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-6(20)-616-621)

Шевченко Зоя Володимирівна кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри філософії, соціальних та політичних наук, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, бульвар Шевченка, 81, м. Черкаси, 18000, тел.: (097)233-16-18, <https://orcid.org/0000-0001-9980-4372>

ЕТАПИ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТЕКСТОВОГО ТА ВІЗУАЛЬНОГО КОНТЕНТУ

Анотація. Антидискримінаційна експертиза освітнього контенту покликана боротися з усіма видами дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мови та ін. відповідно до законів України, зокрема, статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [1]. Крім цього, антидискримінаційна експертиза освітнього контенту спрямована на виявлення та усунення упередженого (стереотипного) ставлення до людей, ситуацій, історичних подій тощо, яке є суб'єктивною думкою авторського колективу та подається учням як єдино вірна, безальтернативна думка.

З 2017 року підручники в Україні проходять разом із предметною антидискримінаційну експертизу. Гендерний компонент антидискримінаційної експертизи покликаний показати учнівству та студентству, що суспільство і культура, з якими вони знайомляться в предметній галузі тієї чи іншої науки, набагато різноманітніші та складніші, ніж картина світу, що нав'язується системою традиційних стереотипів.

Антидискримінаційна експертиза текстового та візуального контенту ґрунтується на європейських цінностях та здійснюється за допомогою контент-аналізу.

Логічна матриця гендерного експертування освітнього контенту [2] була розроблена на основі вітчизняних досліджень та міжнародних звітів UNICEF про випадки дискримінації у підручниках різних країн світу [3] та спрямована на відновлення гендерного паритету у візуальному та текстовому контенті, боротьбу з гендерними стереотипами, у тому числі гендерною сегрегацією та поляризацією; уявленням людини виключно через образ чоловіка; використанням мовного андроцентризму.

У статті розглянуто основні етапи проведення антидискримінаційної експертизи текстового та візуального контенту: вибір документу для дослідження, підготовка бази даних, виділення категорій та одиниць аналізу, визначення одиниць рахунку, оцінювання валідності даних, написання експертного висновку. Опис методології антидискримінаційного експертування текстового та візуального контенту спрямован на спрощення, покращення розуміння та стандартизацію процедури дослідження.

Ключові слова: антидискримінаційна експертиза, контент-аналіз, методологія дослідження, етапи антидискримінаційної експертизи.

Shevchenko Zoya Volodymyrivna PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, Social and Political Sciences, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Shevchenko Boulevard, 81, Cherkasy, 18000, tel.: (097)233-16-18, <https://orcid.org/0000-0001-9980-4372>

STAGES OF ANTI-DISCRIMINATION EXAMINATION OF TEXTUAL AND VISUAL CONTENT

Abstract. Anti-discrimination examination of educational content is designed to fight against all types of discrimination based on race, skin color, political, religious and other beliefs, gender, age, disability, ethnic and social origin, citizenship, family and property status, place of residence, language, etc. in accordance with the laws of Ukraine, in particular, Article 1 of the Law of Ukraine "On Principles of Prevention and Counteraction of Discrimination in Ukraine" [1]. In addition, the anti-discrimination examination of educational content is aimed at identifying and eliminating biased (stereotypical) attitudes towards people, situations, historical events, etc., which is the subjective opinion of the author's team and is presented to students as the only valid, unalternative opinion.

Since 2017, textbooks in Ukraine have been subjected to anti-discrimination examination together with the subject examination. The gender component of anti-discrimination examination is designed to show apprentices and students that the society and culture with which they get acquainted in the subject area of a particular science is much more diverse and complex than the picture of the world imposed by the system of traditional stereotypes.

Anti-discrimination examination of textual and visual content is based on European values and is carried out with the help of content analysis.

The logical matrix of gender expertise of educational content [2] was developed on the basis of domestic research and international reports of UNICEF on cases of discrimination in textbooks of different countries [3] and is aimed at restoring gender parity in visual and textual content, combating gender stereotypes, including gender segregation and polarization; the representation of a person exclusively through the image of a man; using linguistic androcentrism.

The article discusses the main stages of anti-discrimination examination of textual and visual content: selection of a document for research, preparation of a database, selection of categories and units of analysis, determination of units of account, assessment of data validity, writing of an expert opinion. The description of the methodology of anti-discrimination examination of textual and visual content is aimed at simplifying, improving understanding and standardizing the research procedure.

Keywords: anti-discrimination expertise, content analysis, research methodology, stages of anti-discrimination expertise.

Постановка проблеми. Антидискримінаційна експертиза виявляє дискримінаційні практики, упередження, стереотипи, які поширюються через візуальний та текстовий контент і формують/впливають на світогляд сучасної людини. З 2017 року підручники в Україні проходять разом із предметною антидискримінаційну експертизу. Як результат, антидискримінаційна експертиза не тільки толерує освітній простір на всіх його рівнях, а й показує учнівству та студентству, що суспільство і культура, з якими вони знайомляться в предметній галузі тієї чи іншої науки, набагато різноманітніші та складніші, ніж та картина світу, що нав'язується системою традиційних уявлень і стереотипів.

Антидискримінаційна експертиза текстового та візуального контенту ґрунтується на європейських цінностях та здійснюється за допомогою методу контент-аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Логічна матриця антидискримінаційного експертування освітнього контенту [2] була розроблена на основі вітчизняних досліджень та міжнародних звітів UNICEF про випадки дискримінації у підручниках різних країн світу [3].

Теоретико-методологічну основу антидискримінаційної експертизи текстового та візуального контенту складають наукові доробки Олени Малахової [2], [4], Олега Марущенка [4],

Тамари Марценюк [5], Оксани Кікінеджи та ін. [6], [8], Олени Семиколенової та ін. [7], Наталії Воєвутко та Олени Кулігіної [9], В'ячеслава Доліда і Петра Долганова [10] та ін.

Мета. Метою статті є означення та характеристика основних етапів антидискримінаційної експертизи текстового та візуального контенту. Опис методології антидискримінаційного експертування має спростити та покращити процедуру дослідження.

Матеріали і методи. При дослідженні використано системний метод узагальнення та аналізу матеріалів вітчизняних вчених щодо антидискримінації та проведення контент-аналізу.

Виклад основного матеріалу. У процедурі антидискримінаційної експертизи текстового та візуального контенту умовно можна виділити шість етапів.

I етап. Вибір документу (джерела) для антидискримінаційної експертизи текстового та візуального контенту

Оскільки в основі антидискримінаційної експертизи лежить контент-аналіз – кількісно-якісний метод дослідження документів, на означеному етапі необхідно визначити:

1. Тип джерел текстового та візуального контенту, які можуть підлягати або потребують антидискримінаційної експертизи. Наприклад, друковані або Інтернет-ЗМІ, реклама, політичні та владні ресурси, наукові та освітні матеріали, профілі у соціальних мережах тощо.

2. Вид матеріалу, що буде аналізуватися: публіцистичні статті в електронному або в друкованому вигляді, програми політичних партій, наукові статті, підручники, рекламні плакати та буклети, пости у соціальних мережах тощо.

3. Обсяг текстового та візуального контенту, що буде підлягати антидискримінаційній експертизі. В окремих випадках враховується кількість та частота публікацій, якщо, наприклад, мова йде про пости у соціальних мережах чи Інтернет-ЗМІ.

Для здобуття практичних навичок з антидискримінаційної експертизи текстового та візуального контенту радимо обирати зверстані макети або друковані шкільні підручники з приблизним обсягом 250 – 300 сторінок (клас та предмет значення не мають).

II етап. Підготовка бази даних до роботи

Зберігання всіх відібраних для експертизи матеріалів є необхідним, особливо якщо мова йде про роботу з Інтернет- або онлайн-контентом. Найкраще завантажувати матеріали на власні носії інформації (хмарне сховище, комп'ютер тощо), щоб постійно не повертатися до оригінального онлайн-джерела, адже існує ймовірність загубити потрібний контент через оновлення Інтернет-ресурсу.

Якщо матеріал зберігається фрагментарно (наприклад, завантажується кожна публікація окремо), всі його частини повинні мати однакову структуру, тобто складатися з однакових елементів. Наприклад, це можуть бути повні тексти статей, із заголовками та підзаголовками, із вказаним авторством та датою публікації.

Якщо досліджується певний аккаунт соціальної мережі, наприклад Instagram, на цьому етапі необхідно визначити: чи аналізуватимуться тільки картинки, чи також підписи та хештеги до них.

На етапі підготовки бази даних до роботи остаточно визначається обсяг матеріалу, що буде досліджуватись. Це, у власну чергу, дає змогу вирішити питання обробки даних: невеликі обсяги інформації обробляються вручну, великі – за допомогою комп'ютерних методів.

У будь-якому випадку, дослідникам/-цям знадобляться таблиці (для перерахування та структуризації елементів аналізу) та текстові документи. Потрібно прийняти рішення, в

якій програмі працювати: Office/Open Office або онлайнних редакторах на кшталт Google Docs або Google Sheets. В останніх додатках зручно працювати колективно, проте вони залежні від Інтернету та мають обмежені можливості форматування, ніж офлайнні офісні пакети.

III етап. Виділення категорій та одиниць аналізу

Категорії аналізу – це дослідницькі проблеми, ідеї чи теми.

У випадку антидискримінаційної експертизи текстового та візуального контенту категоріями аналізу виступають:

- диспропорція представленості людей та антропоморфних персонажів за різними ознаками (статтю, віком, кольором шкіри, віросповіданням, інвалідністю, місцем проживання тощо);
- стереотипні соціальні статуси та соціальні ролі;
- сегрегація та поляризація людей (антропоморфних персонажів) за захищеними ознаками;
- мова ворожнечі.

Одиниця аналізу – це та частина тексту (джерела), яка належить до однієї з виділених категорій аналізу.

Процес антидискримінаційної експертизи передбачає, що одиницями аналізу можуть бути:

- згадування у тексті та на зображеннях чоловіків та жінок, хлопців та дівчат, антропоморфних персонажів;
- соціальні статуси (професійні, сімейні та ін.), якими представлені чоловіки та жінки або антропоморфні персонажі;
- дії, поведінка, зовнішність, риси характеру, які приписуються жінкам та чоловікам, хлопцям та дівчатам, антропоморфним персонажам;
- слова та словосполучення, що підтримують або, навпаки, заперечують мовну дискримінацію за захищеними ознаками.

Можна не задавати одиниці аналізу заздалегідь, а визначити їх у процесі роботи з текстом. У такому випадку відмічаються ті частини в тексті, які є відповідними та релевантними темі, що досліджується.

Окрім того, перелік одиниць аналізу, визначений до початку дослідження, може доповнюватись новими позиціями при роботі з текстом чи зображеннями.

IV етап. Визначення одиниць рахунку

Одиниці аналізу важливо не тільки визначити, а й порахувати. Для цього необхідно ввести одиницю рахунку.

Одиниця рахунку – це міра кількості повторень, згадок частини тексту (джерела), що цікавить експерта/-ку. Такою одиницею може бути слово, словосполучення, речення, абзац, рядок чи ціла стаття.

Наприклад, для категорії «диспропорція представленості людей та антропоморфних персонажів за різними ознаками» одиницями аналізу можуть бути «згадування у тексті чоловіків та жінок, хлопців та дівчат, антропоморфних персонажів», а одиницями рахунку – іменники та власні імена, якими вони позначаються у джерелі дослідження. Якщо мова іде про візуальний контент, то рахуються всі персонажі окремо, навіть якщо вони представлені на одному зображенні.

Згадування на зображеннях можна винести для підрахунку в окрему таблицю, а можна об'єднати із згадуваннями в тексті. Все залежить від задач дослідження.

Для категорії «стереотипні соціальні статуси та соціальні ролі» одиницями аналізу можуть бути «соціальні статуси (професійні, сімейні та ін.), якими представлені чоловіки

та жінки або антропоморфні персонажі» та «дії, поведінка, риси характеру, які приписуються жінкам та чоловікам, хлопцям та дівчатам, антропоморфним персонажам», а одиницями рахунку – слова, словосполучення або навіть цілі речення.

Якщо мова іде про візуальний контент, то відмічаються: зовнішність персонажів (наприклад, сексуалізоване зображення); дії, які вони виконують; аналізується доречність ілюстрації.

Для категорії «мова ворожнечі» одиницями аналізу можуть бути «слова та словосполучення, що підтримують або, навпаки, заперечують мовну дискримінацію за захищеними ознаками», а одиницями рахунку – маскулінитиви, що вживаються, як узагальнюючі іменники для обох статей; маскулінитиви, що вживаються на позначення осіб жіночої статі; зменшувально-пестливі іменники та імена; фемінитиви; стереотипні узагальнення та протиставлення тощо.

V етап. Оцінювання валідності даних

Для проведення етапу оцінювання валідності даних антидискримінаційну експертизу одного джерела виконують два або три експерти/-ки незалежно один/одна від одного/одної. Заповнені таблиці звіряються, обговорюються суперечливі моменти, вносяться корективи та починається робота над експертним висновком.

VI етап. Написання експертного висновку

Експертний висновок – це результуючий документ антидискримінаційної експертизи, в якому надається заключення про відповідність або невідповідність текстового та візуального контенту принципам недискримінації.

Експертний висновок складається із чотирьох основних частин [11]:

- перша частина – відзначаються загальні позитивні (недискримінаційні) характеристики текстового та візуального контенту із посторінковими вказівками;
- друга частина – надаються загальні зауваження та рекомендації (якщо необхідно із посторінковими вказівками) щодо поліпшення текстового та візуального контенту стосовно кожної виділеної категорії аналізу;
- третя частина – висловлюються конкретні зауваження та рекомендації, які можуть поліпшити текстовий та візуальний контент, що досліджувався. Зауваження та рекомендації оформлюються у вигляді таблиці, посторінкові вказівки є обов'язковими. Якщо зауваження повторюється (наприклад, вживання одного й того самого маскулінитиву для позначення особи жіночої статі), його не виносять в окремий пункт, а лише додають вказівку на сторінку до уже створеного зауваження;
- четверта частина – містить відомості про орфографічні, синтаксичні та інші помилки із посторінковими вказівками.

Висновки. Розглянуті етапи антидискримінаційної експертизи текстового та візуального контенту дозволяють не тільки краще зрозуміти специфіку процесу дослідження, а й стандартизують його. Це, у власну чергу, забезпечує якість експертних висновків.

Література:

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України № 1263-VII від 13.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
2. Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертів щодо здійснення антидискримінаційної експертизи електронних версій проектів підручників, поданих на конкурсний відбір проектів підручників для 1 класу закладів загальної середньої освіти / За заг. ред. О. А. Малахової. К., 2018. 39 с.
3. МОН пояснює, для чого потрібна антидискримінаційна експертиза підручників [Електронний ресурс]. – Міністерство освіти і науки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/mon-poyasnyuye-dlya-chogo-potribna-antidiskriminacijna-ekspertiza-pidruchnikiv> (дата звернення: 27.03.2023).

4. Малахова О. А., Марущенко О. А., Дрожжина Т. В., Коробкіна Т. В. Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручника // Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Педагогічна думка, 2016. С. 48 – 56.

5. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с.

6. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 1 / Ред. рада Кікінежди О. М., Власов В. С., Магдюк Л. Б., Ладиченко Т. В. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2010. 328 с.

7. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 2 / Ред. рада Семиколєнова О. І., Мелешенко Т. В., Данилевська О. М., Бака Т. В., Вихор С. Т. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2011. 259 с.

8. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 3 / Ред. рада : Кікінежди О. М., Дороніна Т.О., Біла О.Г. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2011. 282 с.

9. Voyevutko N., Kuligina E. Formation of Criteria of the Anti-Discrimination Analysis of School Textbooks in the Ukrainian Educational Field. Rezekne, Rezekne Academy of Technologies, 2019. Pp.460-470.

10. Долід В., Долганов П. Демократичні цінності й толерантність: методологія антидискримінаційної експертизи підручників з історії // Нова педагогічна думка, 2021. Том 106 № 2. С. 113-119.

11. Приклади експертних висновків. URL: <https://cutt.ly/w4FD7yx> (дата звернення: 27.03.2023).

References:

1. *Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini: Zakon Ukrainy № 1263-VII vid 13.05.2014 [On the principles of preventing and countering discrimination in Ukraine: Law of Ukraine No. 1263-VII of 13.05.2014]* Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> [in Ukrainian].

2. Malakhova, O. A. (Ed.) (2018). *Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv: instruktivno-metodychni materialy dlia ekspertiv shchodo zdiisnennia antydyskryminatsiinoi ekspertyzy elektronnykh versii proektiv pidruchnykiv, podanykh na konkursnyi vidbir proektiv pidruchnykiv dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Examination of school textbooks: instructional and methodical materials for experts regarding the implementation of anti-discrimination examination of electronic versions of textbook projects submitted for the competitive selection of textbook projects for the 1st grade of general secondary education institutions]* Kyiv [in Ukrainian].

3. *MON poiasniuie, dlia choho potribna antydyskryminatsiina ekspertyza pidruchnykiv [MES explains why anti-discrimination examination of textbooks is needed]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/mon-poyasnyuye-dlya-chogo-potribna-antidiskryminatsiina-ekspertyza-pidruchnykiv> [in Ukrainian].

4. Malakhova O. A., Marushchenko O. A., Drozhzhina T. V., Korobkina T. V. (2016). *Teoretyko-metodolohichni zasady hendernoї ekspertyzy pidruchnyka [Theoretical and methodological principles of gender examination of textbooks]. Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv: instruktivno-metodychni materialy dlia ekspertiv elektronnykh versii proektiv pidruchnykiv dlia uchniv 8 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. – Examination of school textbooks: instructional and methodological materials for examination of electronic versions of textbook projects for 8th grade students general educational institutions, (pp. 48 – 56). Kyiv: Pedagogichna dumka [in Ukrainian].*

5. Martsenyuk, T. (2014). *Henderna rivnist i nedyskryminatsiia: posibnyk dlia ekspertiv i ekspertok analitychnykh tsestriv [Gender equality and non-discrimination: a guide for experts of analytical centers]*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Kikinezhdi, O. M., Vlasov, V. S., Magdyuk, L. B., Ladychenko T. V. (Ed.). (2010). *Henderni standarty suchasnoi osvity: zbirka rekomendatsii. Chastyna 1 [Gender standards of modern education: a collection of recommendations. Part 1]*. Kyiv: Prohrama rozvytku OON v Ukraini [in Ukrainian].

7. Semykolenova, O. I., Meleshchenko, T. V., Danilevska, O. M., Baka, T. V., Vykhор, S. T. (Ed.). (2011). *Henderni standarty suchasnoi osvity: zbirka rekomendatsii. Chastyna 2 [Gender standards of modern education: a collection of recommendations. Part 2]*. Kyiv: Prohrama rozvytku OON v Ukraini [in Ukrainian].

8. Kikinezhdi, O.M., Doronina, T.O., Bila, O.H. (Ed.). (2011). *Henderni standarty suchasnoi osvity: zbirka rekomendatsii. Chastyna 3 [Gender standards of modern education: a collection of recommendations. Part 3]*. Kyiv: Prohrama rozvytku OON v Ukraini [in Ukrainian].

9. Voyevutko, N., Kuligina, E. (2019). *Formation of Criteria of the Anti-Discrimination Analysis of School Textbooks in the Ukrainian Educational Field. Rezekne, Rezekne Academy of Technologies, (pp.460-470).*

10. Dolid V., Dolganov P. (2021). *Demokratychni tsinnosti y tolerantnist: metodolohiia antydyskryminatsiinoi ekspertyzy pidruchnykiv z istorii [Democratic values and tolerance: the methodology of anti-discrimination examination of history textbooks]. Nova pedagogichna dumka – New pedagogical thought (Vols. 106 No. 2.), (pp. 113-119) [in Ukrainian].*

11. *Pryklady ekspertnykh vysnovkiv [Examples of expert reports]*. Retrieved from <https://cutt.ly/w4FD7yx> [in Ukrainian].